

ÖNÁMÍTÁS ÉS/VAGY HAZUGSÁG

KISSNÉ NOVÁK ÉVA

Két módon tehetnek bolonddá. Az egyik, hogy elhítetik veled a hazugságot. A másik, hogy visszautasítod az igazságot.

Kierkegaard

A hazugság szó hallatán mindenkinek valami rossz, bűnös dolog jut az eszébe. A hazug szó szinte minden konnotációja negatív tartalmakat hordoz. Már a kicsiny gyermeket is arra tanítjuk, hogy őszintének kell lenni, meg kell mondani igazat még ha az kellemetlen következményekkel jár is. (Ilyenkor nem gondolunk arra, hogy a kisgyermek ezt szó szerint veszi, és pl. a kevéssé rokonszenves ismerősnek is a szemébe mondja, amit róla gondol.)

Hazudni tehát véték, pedig a hazugság nem szerepel sem a 7 főbűn között, sem a 10 parancsolatban¹. Az utóbbiban feltehetőleg azért, mert Isten előtt úgy sem lehet titkunk, ő belelát az ember szívébe, lelkébe, tehát neki nem lehet hazudni. A hazugság így módon az emberek közösségében okoz problémát, mivel a tények meghamisítása, eltitkolása a társadalomban való eligazodásunkat nehezíti meg, vagy teszi lehetetlenné. Ezt jól példázza a hazug krétai paradoxona.

A hétköznapi tudatban elsősorban azt értjük a hazugság fogalmán, amikor valaki a tényeket tudatosan, szándékosan rendszerint a maga érdekei védelmében elferdíti. A tények megmásításának fokozatai vannak. Ezért is van oly sok kifejezés nyelvünkben erre a jelenségre. A teljeség igénye nélkül néhányat: linkel, csúsztat, gurít, hazudik, egy szava sem igaz, gátlástalanul hazudik stb. Fontos szempont, hogy milyen várható következményei vannak a tények megváltoztatásának. Az enyhébb eseteket nevezzük füllentésnek, valótlanágnak, a komolyabb ügyeket, torzításnak, és már minősített eset a koholmány, mait még jelzőkkel tehetünk súlyosabbá (pl. kiagyalt, rosszindulatú). Ebben az esetben a cselekvő tudja, hogy az elkövetett hibát másra fogni súlyos következményekkel jár, s ezek a vétlen személyt fenyegetik. Ezt nem igen tudjuk mentegetni, bár még ilyen esetben is felvetődhet a kérdés, hogy a hazug helyzetét vizsgálva tehetett-e másként. Az árulót, aki vétkét másra „keni” enyhébben ítéljük-e meg, ha kiderül, hogy csak így menekülhetett meg a haláltól?!

¹ A Tízparancsolatban a következő olvasható: „Hamis tanúbizonyságot ne szólj felebarátod ellen!” Tehát a hamis tanúzást tiltja és nem a hazugságot magát.

Ismert, hogy Kant e tekintetben is a legszigorúbb elveket fogalmazza meg. A barátunkat, aki a rend védelmezői elől hozzánk menekül, ki kell adni, hiszen, ha ártatlan, az úgy is kiderül. A modern kor történetének ismeretében talán mi nem vagyunk ilyen jóhiszeműek. Ártatlannak hitt barátunknak menedéket nyújtánánk, ha módunkban áll. Sőt ezt akkor is megtették sokan, amikor ez maga is életveszélyt jelentett a bujtató számára. Gondoljunk a Holokauszt idején zsidókat bujtató emberekre!²

A néhány példa talán bizonyítja, hogy a hazugság megítélése nem is olyan egyszerű dolog. Mondjuk ki, hogy fontos szempont **a hazugság motívuma**. A lehetséges motívumokat aligha tudjuk felsorolni. Gondoljunk csak végig milyen sokféle indítéka lehet egy hazugságnak!

A hazugság célja lényegében mások megtévesztése. Ez terjedhet a még megbocsátható fiúllentéstől, a tréfás szándékú megtévesztéstől a tények komoly elferdítésén (pl. plagizálás) át egészen a hősiességig.

Léteznek ún. **könnyed hazugságok**. Ebbe a kategóriába tartoznak a tényekkel összhangban nem álló kijelentések, amelyeket tapintatból, vagy az illemszabályok betartása érdekében teszünk. Ezeknek hamis voltával tisztában vagyunk, de valamilyen megfontolásból – pl. kedvező képet akarunk magunkról festeni, vagy éppen a másik önbizalmát kívánjuk erősíteni – hazudunk. Megdicsérik a rajta lévő nem előnyösnek talált ruhát, kedveseket mondunk a produkciójáról, megdicsérik a kevéssé tehetséges hozzátartozóját stb. Ezek olyan hazugságok, amelyeket azt hiszem mindenki elkövetett már. A közösségekben való lét gyakran megkívánja, hogy ne mondjuk ki az őszinte véleményt, különösen olyankor, ha ennek nincs komoly következménye. A felelős kiadó természetesen nem hallgathatja el a szerző alkotásáról kialakult véleményét, hiszen indokolnia kell, hogy miért nem javasolja kiadásra. De nem kötelező ugyanez a barátira nézve, akinek megmutatja a szerző a maga zsenyéit. A barát fogalmazhat tapintatosan, elhallgathat bizonyos hibákat, mivel bátorítani akarja a további munkát, vagy mert valóban lát benne fantáziát. A barát tudhatja, hogy milyen helyzetben, lelki állapotban van a másik, és alkalmas-e most a pillanat a kritikával történő szembesítésre. Természetesen, ha valódi segítséget kíván nyújtani, és maga is ért hozzá, akkor nem hallgatja el kritikai észrevételeit sem. Talán éppen ez a pont az, ahol feltehetjük a kérdést, hogy hol kezdődik a hazugság. Milyen mértékben kell, szabad, érdemes őszintének lenni?!

Szépíthetjük a valóságot, ha meg akarunk kímélni valakit, akit szeretünk a szörnyű igazságtól, a rideg tényektől. Ezt szoktuk **kegyes hazugságnak** nevezni. Ilyen szituációba gyakran keveredhetünk mi magunk is. Úgy vélem

² Példaként említem Salkaházi Sárát, aki a Szociális Testvérek Társaságában nővér és közel 100 magyarországi zsidót mentett meg. 1944. dec. 27-én a nyilasok ezért kivégezték.

sokan vallhatjuk be, hogy már elkövettük a hazugságnak ezt a formáját. Én személyes élményem alapján mondhatom, hogy máig nem bántam meg, nem érzem úgy, hogy pirulnom, szégyenkezniem kellene miattam.

Talán a leggyakoribb ok saját érdekeink, személyiségünk megóvása. Ez már valóban **hazugság**, vagy legalább is **a tények szubjektív értelmezése**. Saját magunk jó hírét, eddig megszerzett emberi méltóságát próbáljuk egy-egy hazugság révén átmenteni. Ezt teszik pl. a *Zárt tárgyalás* c. Sartre dráma szereplői, mindegyik igyekszik a maga múltbéli cselekedeteit olyan megvilágításba helyezni, amely által kedvező megítélésre számíthat.

Egészen más megítélés alá esik, ha **a hazugság motívuma mások megmentése**. Ebben az esetben azt hiszem igaz, hogy a cél szentesíti az eszközt, azaz a nemes cél nagyrészt, vagy teljesen felment/het/ a hazugság, mint bűn alól. Ennek emlékezetes példája a *Pokoli lecke* című film³. Ha ezáltal lehet emberek életét, biztonságát, boldogságát stb. megóvni, akkor a hazugság nem tekinthető bűnnek.

Megmásíthatjuk a tényeket, mert **meg akarunk védeni valakit**. Ennek szép irodalmi példája Baradlay Jenő, aki bátyja helyett vállalja annak tetteit, és ennek következményeként a halált. Ismerünk olyan **történelmi hazugságokat**, melyek emberek sokaságának az életét mentették meg, s ezekre az emberekre nem hazugként, hanem hősként emlékezünk. Egy ilyen embernek állít szép emléket a *Schindler listája* című film.

A példák további sorolása helyett megállapíthatjuk, hogy a feltett kérdésre – ti. mennyire lehet, szabad, kell őszintének lenni? – aligha lehet egyetemleges választ adni, hiszen az élet sokszínűsége miatt nem létezik két teljesen egyforma eset. **Az egyénnek kell választania**, S minden választásban önmagunkat is választjuk. Önmagunk bátorságát, gyávaságát, megalkuvó voltát, diplomatikus énjét, szókimondó természetét, kérlelhetetlen voltát stb.

Itt kell feltennünk azt a kérdést, hogy hazugságnak tekinthető-e a titok? Hazudunk-e, ha eltitkolunk valamit olyan emberek elől, akiket ez a titok nem sért, addig, amíg az titok marad?

Ez a kérdés egy külön dolgozat témája lehetne. Itt most csak annyit mondanánk róla, hogy az a titok, amely szenvedést okoz a másiknak, amely őt kínos, kezelhetetlen, értelmezhetetlen helyzetbe hozza, talán jobb, ha titok marad. (Idős asszonynak a lánya meghal. Ő és a családtagok, rokonok úgy tudják, hogy szívroham következtében halt meg az utcán, csak ketten tudják,

³ A filmben 4 gyermek egy balul sikerült csíny miatt kerül a fiatalkorúak börtönébe, ahol szadista őreik megalázzák, megkínózzák, megerőszakolják őket. Kiszabadulva bosszút állnak az egyiken, s az újabb börtöntől csak egy pap mentheti meg őket, aki pontosan ismeri a tényeket. Komoly lelki vívódás után a pap hite parancsa ellenére a lelkiismeretére hallgat, és hazudik.

hogy öngyilkos lett: leugrott egy magas épületről. Miért kellene ezt a titkot feltárni?!)

Úgy vélem igaza van Shakespeare-nek, aki így fogalmaz: „Aki nem érzi, hogy meglopva van, ne mondjátok meg, semmi kára nincs.”

Szigorú értelemben véve **az önámítás** is hazugság, csak ebben az esetben magunknak hazudunk. Lehetséges ez? Mondhatjuk Kanttal, hogy a tények makacs dolgok, ám a tények értelmezése, kontextusba helyezése nagyon sokat változtathat az „igazságon”. A tények semleges arcukat mutatják felénk. A természet közömbös a mi létünket, érzelmeinket illetően. Erre Schopenhauer hívja fel kíméletlen őszinteséggel a figyelmet. Az ember azonban szeretné hinni, hogy az ő léte, élete, tevékenysége fontos, hogy nyomot hagy a környezetében, és ezt a nyomot szeretnénk szépnek, jónak látni. Vágyunk rá, hogy a velünk élők – család, barátok, kollegák, kortársak – kedvező képet őrizzenek rólunk. Ennek érdekében bizonyos képmutatásra is hajlandóak vagyunk. Szeretnénk a számunkra fontos személyek tekintetéből, gesztusaiból azt kiolvasni, hogy kedvelnek, becsülnek, szeretnek minket, hogy mi is fontosak vagyunk számukra. Pontosan fogalmazza meg ezt József Attila:

„...mert hiába fűrösztöd magadban,
csak másban moshatod meg arcodat.”⁴

Ha késik a „visszajelzés”, ha nem kapunk semmilyen jelet, amely azt mutatná, sőt bizonyítaná, amit mi látni vágyunk, akkor működni kezd önmagunk ámitása.

Nem ismerek erre vonatkozó megbízható kutatást, de megkockáztatom: leggyakrabban azokkal a tulajdonságainkkal kapcsolatban működik az önámítás, amelyek tekintetében negatív vagy részben negatív módon ítéljük meg magunkat. „Nem nézek jól ki”, „nem vagyok elég okos”, „nem vagyok sikeres”, „nincsenek barátaim”, „én vagyok a család fekete báránya”. Többé-kevésbé komolyan gondoljuk ezt a kritikát bármelyik területről is legyen szó, és éppen ezért nem bánjuk, ha az ellenkezőjéről győzködnek bennünket. De emellett az is fontos, hogy magunkat győzzük meg. Tehát megpróbáljuk valamely számunkra jelentős személy magatartását, udvarias modorát, kedveségét úgy értelmezni, hogy valójában nemcsak az illem vagy a jó modor elveit követi, hanem tetszünk is neki. A sikertelen szellemi teljesítményt, pl. egy bukást a vizsgán kellemesebb a tanár rosszindulatként felfogni, vagy legalább is pillanatnyi kihagyásként értelmezni, hiszen mi okosok vagyunk, készültünk is, tehát csak valami ilyesmiről lehet szó. S ha ebben az értelmezésben még mellénk áll a család, a barátunk, akkor már is átértelmeződnek a tények.

⁴ József Attila: *Nem én kiálto*. In. *József Attila összes versei*, Osiris, Budapest 2006. 167. o.

Legalább részben felmentjük magunkat a „nem kellően felkészült” vádja alól, a „Nem vagyok elég okos” meg sem fordul a fejünkben, s valljuk be, ez abban a pillanatban megnyugtató. Egyszerűen szükségünk van rá, hogy el tudjuk viselni a kudarcot. Lehetséges, hogy később – legalább magunknak – bevalljuk, hogy nem a tanár volt igazágtalan, de abban az élethelyzetben, abban a lélektani pillanatban szükségünk volt arra a felmentésre. Én ezt „én-védő reflexnek” nevezem, mert nem tudatos meghamisítása a tényeknek, ami ilyenkor történik. Az Én, az értelem, szinte spontán módon kínálja fel ezt a menekülési útvonalat.

Hasonló történik, amikor valakivel konfliktusba keveredünk, és ezt kevésbé az események után nem tisztázzuk. Ha fontos az adott kapcsolat, akkor újra és újra átgondoljuk, hogy mi is történt. Ő mit mondott, én mit válaszoltam, milyen volt a hangsúly, mik voltak a szóba jöhető előzmények, azaz igyekszünk rekonstruálni a történeteket. Minden egyes ilyen újragondoláskor egy csipetnyit „igazítunk” az eseményeken: bizonyos hangsúlynak nagyobb nyomatókat adunk, esetleg hozzáadunk egy gesztust, egy grimaszt, a saját szerepünket egy egészen picit szépítjük.

S ha többször megtörténik ez a folyamat, mire ténylegesen eljutunk a konfliktus kibeszéléséig már egészen más történet kerekedik ki mint, ami valójában történt. Ugye érzékelhető?! Nincs szó tudatos hazugságról, a tények szándékos elferdítéséről, mindössze egy olyan folyamat zajlott le, amelyben a saját szerepünket egy icipicit átértelmeztük, azaz létrejött az önámítás.

Ez a mechanizmus bármivel kapcsolatban működhet. Általában életünk azon területein figyelhető meg leginkább, amelyek valóban fontosak. Ilyen lehet a párkapcsolat, a család, a munkahely, és nem utolsósorban a saját személyiségünk.

Nagyon gyakori, hogy a hozzánk közel álló szeretett személy megítélésénél folyamodunk az **önbecsapáshoz**. Pl. az édesanya a hiperaktív gyermekét csak elevennek tartja, a nehéz felfogású gyerek gyenge teljesítményéért a tanítót hibáztatja. Szociológiai vizsgálatok igazolják, hogy a bűnözés útjára tévedt fiataalt a szülő nagyon jó gyermeknek látja még akkor is kitart véleménye mellett amikor szembesítik a tényekkel.

Az emlékezés is az önámítás birodalma. Sokan vannak, akik úgy emlékeznek múltjukra, annak egyes eseményeire, ahogyan érzelmei, hangulatai diktálják. Jellemző módon megszépíteni igyekszünk a gyakran sivár, vagy fájdalmas, szégyellni való múltat. Ennek egyik szép irodalmi példája Tennessee Williams: *A vágy villamosa* c. drámájának nő főszereplője Blanche, aki kétségbeejtő és magányos életének hordalékait igyekszik megszépíteni hazugsággal. Meg is fogalmazza: „Megmondom neked mi kell. Varázslat! Igen, igen, én varázslattal szeretném megajándékozni az embereket. Én mindent elváltottatok a

kedvükért. Nem az igazat mondom, hanem azt, aminek igaznak kellene lennie. És ha ez bűn, hát akkor kárhozzam el érte!⁵ Bár az idézett pár mondatban úgy tűnik tudatosan fordul az illúziók világához, mégis, amikor sógora kíméletlen őszinteséggel szembesíti őt a rideg valósággal összeomlik.

Saját gyengeségeinket próbáljuk eliminálni, amikor az önámítás eszközhöz fordulunk spontán módon. Az önámítás ritkán tudatos, hiszen akkor éppen a lényegét veszti el. Ki lát be az emberi szívek rejtett szándékaiba?! Szeretnénk kifürkészni a másik titkait, vágyait, miközben a sajátjainkat sem ismerjük eléggé. Kant szembesít bennünket azzal a megállapítással, hogy a lényeg, és az emberi lényeg is megismerhetetlen. Szándékainkat csak mi ismerhetjük igazán! De van-e olyan ember, aki ne bizonytalanodott volna el egy-egy konkrét esetben a saját szándékait illetően?!

Az intencionalitás fogalma nemcsak a megismerési folyamat lényegét érintette, hanem az ember egészét. Kant ad kitüntetett hangsúlyt a szándéknak etikájában. Nem véletlen azonban, hogy ez a fogalom nagyon sokáig nem jelenik meg a jogban.⁶ Még a vallási alapon álló egyház (pl. az inkvizíció) is csak vallatással, gyakran kínvallatással próbálja megtudni a bűnösnek vélt ember valódi szándékait. Ami már látható az a cél, de ebben már az egymásnak ellentmondó szándékok, és a körülmények együttese található, pontosan úgy, ahogyan Kant mondja: a jelenség világ oksági meghatározottságai módosít/hat/ják a cselekvő ember szándékait.⁷

A századforduló nagy hatású filozófusa Böhm Károly, amikor nagyon tudatosan címet ad rendszerének (*Az Ember és Világa.*) hangsúlyozni akarja, hogy szerinte az ember maga teremti a világát maga körül. Ebbe természetes módon benne van, hogy az ember maga választja meg az őt körülvevő tárgyakat, azokat az embereket, akikkel bensőségesebb viszonyba kerül, maga választja meg érdeklődésének, kutatásának irányait, értékeit, melyeket követni és megvalósítani akar magatartásában, életében, és ezzel mintegy teremti önmagát. Igen, maga teremti meg saját Én-jét, egzisztenciáját. De ki kontrollálja ebben az önteremtési folyamatban? Elsősorban önmaga! Hiszen ismeretének tárgyai, a hozzájuk kötődő személyek (kitől tanultam, hallottam stb.) érzelmek (tetszik, nemetszik, elfogadom, elutasítom, szeretem, lelkesít stb.), indulatok szintén sajátjai. És ki lehet bírása annak, amit gondol, akar, szándékozik? Jó kantianus módjára Böhm maga is hangsúlyozza: csakis saját maga. S ki meri azt állítani, hogy ebben az önteremtésben nincs helye az önámításnak?

⁵ T. Williams: *A vágy villamosa*. In. Drámák, Európa Kiadó, Budapest 2001. 199. o.

⁶ (Ha jól tudom a Code Napoleonban érhető először tetten, és ennek következtében a büntetési tételek olyan megfogalmazása is amely tól-ig terjed).

⁷ Lásd erről Kant: *Az erkölcsök metafizikája*. Gondolat Kiadó, Budapest 1991.

A XIX. századtól az Én, az individuum olyan kiütemezett jogokat, lehetőségeket kap a filozófiában, amelyek valóban felruhazzák teremtő erővel. A kreativitás nemcsak a tudományos elméletekben, a művészet nagyszerű alkotásaiban, merőben újszerű produkcióiban nyilvánul meg, de magában az emberben is. Gondoljuk csak végig: hány olyan kiváló természet- vagy társadalomtudós, filozófus, művész eredményeit tanítjuk ma vagy nézzük, fogadjuk be őszinte élvezettel, intellektuális örömmel, akit a maga kora fantasztának, önhitt személynek gondolt, aki nem tudja reálisan megítélni munkájának eredményét. Aki oly mértékben hitt a maga által teremtett elméletben, ami már talán nem is önbizalom vagy önhittség, hanem önámítás, és ezért a kortársak a józan ítélőképességében is kételkedtek. S az utókor, a tudomány, a művészet, a mindennapi élet őket igazolta bizonyos mértékig.

Nem megerülhet ezen a ponton az önismeret kérdése. A görög gondolkodás talán egyik legmaradandóbb üzenete az „Ismerd meg önmagad!” felszólítás. Ez a mondat egy egész életre szóló programot jelent. Kezdődik a gyermekkorral, amikor a baba megsodálja saját testrészeit, mozgó kezecskéjét, lábát, saját ügyességén elámul, hogy ülni, állni, járni tud. Valódi meglepetés számára, amikor szembesül saját tükröképével, akit kezdetben egy másik gyermeknek vél, s lassan jut el ahhoz a felismeréshez, hogy akit ott lát, az ő maga. A következő nagy lépést az jelenti, amikor Másokhoz hasonlítva megalkotja önképét. Megállapítja, hogy ő magasabb, hogy más színű a szeme vagy a haja, hogy vékonyabb vagy ducibb, stb. Az igazán fontosak azonban azok a megállapítások, melyek képességeit, formálódó énjét tükrözik. „Én szebben tudok rajzolni, énekelni”, „én erősebb vagyok”, „Én rossz kisfiú vagyok” típusú mondatokban jelennek meg ezek a minőséget tartalmazó, de legalább is jelző kifejezések. S nyiladozó értelmét bizonyítják azok a kérdések, melyeket önmagával kapcsolatban tesz fel. Eleinte a szülőnek, később önmagának. Ekkor kezdi érdekelni, hogy milyen is voltam picinek? Mit csináltam? Miket mondtam? És nem unja meg a róla szóló történeteket.

Lassan épül a világa, melyhez hozzátartozik mindenki és minden, ami körülveszi őt. Az én játékom, az én anyukám, a mi kutyánk, az én barátom stb. mind részévé válik a formálódó világnak. S ebben a folyamatban alakul az önreflexió képessége. Egy-egy olyan cselekedet után, ami lényegesen eltér eddigi tetteitől vetődik fel a kérdés: milyen is vagyok én? Olyan, amilyennek édesanya lát, vagy olyan, amilyennek a tanító néni? Olyan, amilyennek az undok szomszédfiú mondott, vagy olyan, ami a kedves copfos kislány tekintetéből, és szavaiból kitűnik? Ki ismer engem igazán? S innentől kezdve ezektől a kérdésektől nem lehet teljesen megszabadulni, különösen akkor nem, ha valóban komolyan vesszük magunkat.

Had idézzek néhány mondatot Sartre: *Egy vezér gyermekkor*a c. írásából. Lucien, aki unokatestvérének segít a tanulásban, és a nagynéni felvágósnak nevezi, felteszi a kérdést magának: „Tényleg felvágok?” „De hát tényleg fel akartam vágni, amikor ezt mondtam?”, S maga sem tud választ adni a feltett kérdésekre. Így jut el ahhoz a kérdéshez, hogy „Ki vagyok én tulajdonképpen? Ki vagyok? Nézem az íróasztalt, nézem a füzetemet. Lucien Fleurier-nek hívnak, de ez csak egy név, semmi más. Felvágok. Nem vágok fel. Nem tudom. Nincs értelme az egésznek.

Jó tanuló vagyok. Nem igaz. Csak úgy teszek. A jó tanuló szeret tanulni. Én nem. Jó osztályzataim vannak, de nem szívesen tanulok. Nem is utálom az iskolát. Füttyülök rá. Füttyülök mindenre. Sohase leszek vezér”⁸

De mi jelent útjelzőt ebben a bonyolult világban, ahol annyi az ember, és még több a vélemény? A tettek jelentenék a kiindulópontot? De hiszen annyi mindent teszünk. Egyszer jót, máskor rosszat. Melyik hát a mi igazi énünk.?! Tegnap nagyon bátran viselkedtem: vállaltam a testvérem helyett a hibát, pedig nem én követtem el. Szinte hős voltam, és láttam, hogy apa szeme csillogott, amikor rám nézett. De sajnos a múlt héten viszont cserben hagytam egy osztálytársam, egy cseppet sem viselkedtem hősiesen. Melyik is az én igazi énem?!

A példák szándékosan kissé gyerekesek, részben, hogy emlékezzünk saját ifjabb korunkra, részben, mert ezek még könnyen eldönthető kérdések. A gyerek maga is érzi, hogy egyszer gyáva, egyszer pedig hős volt, és az sem mellékes, hogy még őszinte, még nem jellemző rá az önámítás. Ezt a felnőtté válás során sajátítjuk el, és ez része lesz szerepelképzeleinknek. Felnőtt korunk dilemmái már nehezebben eldönthetők, hiszen egyrészt tisztában vagyunk érdekeinkkel, másrészt a súlyosabb következményekkel.

Amikor tehát önámításról beszélünk ezek a keresztutak nehezítik meg a fogalom értelmezését. Bizonyára van olyan, amikor tudatosan hazudunk! Amikor igyekszünk saját hibáinkat, rossz döntéseinket mások vétkeként feltüntetni. Ez ugyan bizonyos helyzetekben mentegethető, de magunk is tudjuk, hogy ez hazugság. Ilyen esetekben megmásítjuk a tényeket, vagy azok tényleges tartalmát, az események sorrendjét, a körülmények jelentőségét stb. Gyakorta ehhez társul az önbecsapás: magunkkal is próbáljuk elhitetni, hogy az az igaz, amit mi állítunk. A másik téved, vagy nem mond igazat. Ez van, akinek sikerül, de ez már talán a személyiség torzulásának egy formája, amely túlmutat témánkon.

Az **önámítás** egyik esete, amikor magunk sem tudjuk biztosan, hogy melyik énünk az igazi. A hős vagy a gyáva? Mindkettőre tudunk példát életünkéből. Viselkedtünk így is, úgy is. Miért ne gondolhatnánk azt, hogy a kedve-

⁸ Sartre: *Egy vezér gyermekkor*a. Budapest 1982. 28-29. o.

zőbb kép az igazi? Miért ne hihetnénk, hogy mi okosok, bátrak, becsületesek vagyunk – ezzel a tudattal sokkal jobb együtt élni – csak voltak körülmények, melyek nem engedték nemesebb énünket kibontakozni?! Megítélésem szerint ez is önámítás. Önképünket úgy alakítjuk, hogy abból erőt, bátorságot meríthessünk a következő lépésekhez, döntésekhez. Ezért részben ösztönösen átértékeljük a körülöttünk lévő világot. Azok véleményét vesszük figyelembe, akik beleillenek abba a képbe, amit magunkról alkotunk. A kedvezőtlen tapasztalatokat hártjuk, nem foglalkozunk vele. A nem pozitív benyomásokat – érhetnek bennünket kívülről, másoktól, és érkezhetnek saját lelkiismeretünkől, kritikus énunktől – inkább zárójelbe tesszük. Hogy a pozitív vagy a negatív jelzéseket tartjuk fontosabbnak az már valóban egyéniségunktől, személyiségunktől függ. Sartre hőse úgy dönt, hogy a mások szemében kell keresni az ő igazi énjét. Ő maga ott lelte fel a tisztelet, az alkalmazkodás, a szervilizmus jeleit, aminek örült, s innentől kezdve már nem is akarta a saját szemével látni önmagát. „Első szabály: az ember ne akarjon belelátni önmagába, ez a lehető legveszedelmesebb tévelygés”⁹ fogalmazza meg Lucien a maga életfilozófiáját. És innen csak egy lépés az a felismerés, amely szinte önkéntelenül jön a szájára. „Jogaim vannak”¹⁰

A jogok az én objektivációjának elemei, létének tárgyias meghosszabbításai. De ebben az esetben már nincs szó önámításról. Vagy mégis?!

Jogok alkalmasak arra, hogy elhittessék velünk, hogy mi mások, különbek, kivételes helyzetet érdemlők vagyunk, hiszen privilégiumaink ezt látszanak bizonyítani. Ezt már nem csupán az egyén, de egész társadalmi csoportok is képesek voltak elhinni. A történelem során az uralkodó osztályok nemcsak igazságosnak, de természetesnek is tekintették saját kivételes helyzetüket, melyeket jogok bástyáztak körül. A **kollektív önámítás** olyan veszély, amelynek drámai következményeiről a XX. század történései látványos tanúbizonyságot tettek. Napjaink eseményeit figyelve is a kollektív önámítás számos példájára mutathatunk rá.

Összegzésül kimondhatjuk, hogy a hazugság számtalan formában létezett és létezik a társadalomban, az emberi kapcsolatokban. Megkockáztatom, hogy hazugság nélküli társas együttlét nincs is. A valódi problémát tehát nem a hazugság általában jelenti, hanem annak célja, következménye. Maradva annál a megfogalmazásnál, hogy a hazugság a valóság tényeinek elferdítése azt kell tehát vizsgálni, hogy milyen tényeket, milyen céllal és tartalommal hamisítottak meg. Ha társaságban koromat, jövedelmemet, nyaralásom helyszínét illetően hazudok, ennek nincs jelentősége a társaság tagjaira nézve. Ha

⁹ U.o. 96. o.

¹⁰ U.o. 97. o.

ugyanezt bírósági tárgyaláson, adóhivatalban, azaz olyan körülmények között teszem, ahol a tények pontos ismeretének jelentősége van, ez már kimeríti a vétek fogalmát, esetleg büntetést is von maga után. Tehát nem maga az igazság megmásítása, elhallgatása azaz a hazugság a bűn. A bűn az összefüggésekben rejlik, azaz a tények, az okok, a célok és következmények együttesében, amelyeket konkrét helyzetekben átgondolni, mérlegelni kell az embernek.

Tisztábban tudjuk megítélni azt a helyzetet, amikor a magunk által elkövetett hibát, rossz cselekedetet szándékosan más vétkéként állítjuk be. Ez a hazugság forma nem mentegethető. De ebben az esetben is csak az elkövető – és egyedül csak ő – tudja bizonyosan, hogy hazudik. A lelkiismeret nem ad felmentést, még akkor sem, ha környezet megtéveszthető.

Az önámítás elsősorban az egyénnek rossz, aki képtelen szembenézni saját magával. Az önismeret ugyanis elvezethet hibáink javításához, de legalább is ehhez a szándékhoz. Kant szerint az ember erkölcsi kötelessége önmaga tökéletesítése, jobbá tétele és mások boldogságának elősegítése.¹¹

Ha viszont erényt kovácsolunk a hibáinkból ezzel ugyan egy időre (hamis) önbecsülésre tehetünk szert, de hosszú távon terhet fogunk jelenteni a szűkebb környezetünknek, elveszítjük azok megbecsülését, akik fontosak számunkra. Az önámítás hosszú távon rossz irányba viszi egész életünket. Ennek a végén a teljes magány vár az emberre.

„Jelenleg kevés ember képes megszabadulni az önámítás kényszerétől. Kevés ember képes arra, hogy fölfogja, nem attól lesz valaki, hogy mindent tud vagy mindent lát. A legtöbb ember nem érti, nem kell értékesnek tünnie, mert az értéket önmagában hordozza.”¹²

¹¹ Lásd erről: Kant: *Az erkölcsök metafizikája*. Gondolat Kiadó, Budapest 1991. 500-508. o.

¹² A. J. Christian: A hazugság az önámítás érdeke? In. Christian - Mérő László – Popper Péter – Sas István: *Hazugság, önámítás, érdek*. Saxum Kiadó, Budapest 35. o.